

Prof. dr. Salih Jalimam

Analiza dokumenta o prvom spomenu srednjovjekovnog grada Sokola kod Gračanice

Document analysis on the first known mention of the medieval town of Sokol near Gracanica

Abstrakt: Ovo je kraća interpretacija i analiza dijelova dokumenta o prvom spomenu srednjovjekovnog grada Sokola kod Gračanice, koji će, vjerovatno, i u budućim vremenima biti istraživani i komentarisani. To je, zasada, najstariji poznati pisani dokument s područja današnje općine Gračanica, čiji su historijat i postojanje usko vezani za taj lokalitet.

Ključne riječi: Soko, Stjepan Tomaš, Codex diplomaticus Patrius.

Abstract: This is a brief interpretation and analysis of segments of a document, which indicates the first known mention of the medieval town of Sokol near Gračanica, which will most likely be put under research and for uttering comments in the future. It is the oldest known written document on the territory of the present municipality of Gračanica, which history and existence is closely related to this location.

Key words: Sokol, Stjepan Tomaš, Codex diplomaticus Patrius.

Codex diplomaticus Patrius

Dokument o kojem je u ovom tekstu riječ nalazi se u velikoj zbirci historijskih izvora: *Codex diplomaticus Patrius* (Hazai okmánytar), koju su u sedam velikih tomova za štampu pripremili: Imre Nagy, Ivan Nagy, Deszö Veghely i Karlo Rath, u mađarskoj historiografiji, sve izuzetni historičari i paleografi. Inače, u ovoj zbirci historijskih dokumenata nalaze se arhivalije iz velikog broja privatnih, po-

rodičnih arhiva, plemićkih ili velikaških porodica, ali i dokumentacija iz brojnih kaptolskih i županijskih arhiva i pojedinih kraljevskih slobodnih gradova. U historiji historiografije srednjeg vijeka ovaj kodeks srednjovjekovne historijske građe smatra se vrijednim i zanimljivim naporom, posebno za razumijevanje srednjovjekovne historije Mađarske, ali i historije nekoliko susjednih država. Potrebno je napomenuti da se zna i koji su to porodični arhivi ovdje zastupljeni. Prije svega, tu prevladava porodična arhiva pojedinih grofova Erdödy iz Vörösvara (riječ je o Rotenturmu, koji se nalazi uz štajersku granicu), zatim grofova Zay, baštinike čuvenih srednjovjekovnih knezova Gorjanski (ili grofovi de Gara) iz Zay-Ugroeza (današnji slovački Uhrovec) i grofova Drašković iz Trakošćana. Priređivači *Codex diplomaticus Patrius* nisu sistematski izrađivali pojedine sveske, već, kako je koji od pomenute četvorice historičara prepisivao pojedine dokumente, tako su oni hronološkim redom i složeni u pojedine sveske. Tako prva sveska prati vrijeme od 1183. do 1622. godine, druga od 1199. do 1625. godine, treća sveska od 1228. do 1629. godine, četvrta od 1082. do 1627. godine, peta od 1199. do 1581. godine, šesta od 1009. do 1300. godine, sedma od 1166. do 1528. godine i osma sveska od 1068. do 1300. godine.

U historijskoj literaturi se s pravom stavlja ozbiljna zamjerka cijelom *Codex diplomaticus Patriusu* zato što su prijepisi u sveskama od prve do osme rađeni i izdani po davno prevaziđenoj metodi rada. Umjesto takozvanog "fotografski" tačnog prepisivanja, baš onako kako je napisano u originalu, ti su dokumenti često "doradivani", što otežava njihovu analizu, a posebno ozbiljniju paleografsku kritiku. U svim tim dokumentima, kao i u ovom koji je predmet naše opservacije, evidentna je

loša interpunkcija, mnoge riječi često su pisane zajedno, prijepis je nepregledan i teško razumljiv. Sve to otežava njegovo čitanje i donošenje ispravnih zaključaka i sudova.

Spoljna obilježja dokumenta

Dokument o prvom spomenu grada Sokola, 2. juna 1429. godine, nalazi se u sedmoj svesci *Kodex diplomaticus Patriusa*, pod rednim brojem 406, na stranicama 449.-451., za štampu ga je pripremio Imre Nagy. O njegovim paleografskim osobinama ništa se ne može govoriti, jer u samom tekstu nema nijednog prepoznatljivog simbola ili znaka. Riječ je, ipak, o kaptolskoj ispravi, koja se, vjerovatno, nalazi u posjedu arhiva Kaptola Budimske crkve i prvi utisak je da je pisan po klasičnim obrascima srednjovjekovne diplomatike.

Poznato je da su samostani i kaptoli bili *loco credibilia* (vjerodostojna mjesta), koji su imali pravo redigovanja privatnih isprava. Ta ustanova javne vjere bila je posebno razvijena u srednjovjekovnoj mađarskoj državi, ali i u sjevernoj Hrvatskoj. Inače, kaptolsku ispravu piše anonimni notar, a izdaje lektor (u ovom dokumentu riječ je o *domini Valentini lectoris et Canonici Ecclesie nostre...*), koji po pravilu ostaju anonimni, ali u ovom našem slučaju učinjen je izuzetak od tog pravila. Kaptolskoj ispravi javnu ovjeru daje pečat, a u ovom dokumentu i to piše: *litteras nostras privilegiales pendenti Sigillo nostro...* Ovakvu vrstu isprave, po pravilu čuva *custos* u posebnoj škrinji, zatvorenoj pod pečatom sedmorice kanonika. Pouzdavanje u kaptolske isprave osigurava stroga kazna za onoga koji bi pokušao zloupotrijebiti pečat ili falsifikovati ispravu. Naime, osobi koja bi to pokušala, u oba obraza bi se, po kazni, utisnuo užareni pečat.

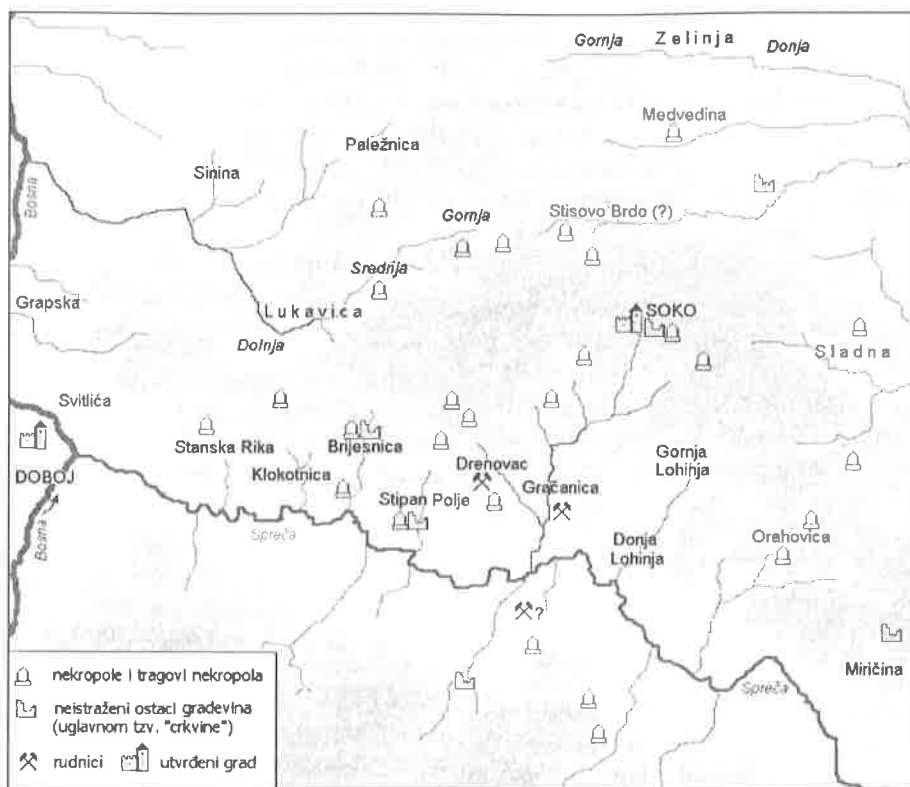
Potrebno je napomenuti i to da su se kaptolske isprave u srednjem vijeku rijetko izdavale. One su se čvale u kaptolu, odnosno *in sacristia* ili u *in conservatorio*. (Transkripciju dokumenta i prijevod sa latinskog uradio je fra Stjepan Pavić i to je korišteno u ovom tekstu.).

Unutrašnje karakteristike dokumenta

Prema svojoj unutrašnjoj strukturi, srednjovjekovne kaptolske isprave obično sadrže nekoliko standardnih strukturalnih dijelova. Te karakteristike ima i prvi spomen srednjovjekovnog grada Sokola o kojem je ovdje riječ. I ovaj dokument započinje *intitulacijom*, koja je jako bitna jer ukazuje na titularij, odnosno na formulu pozdrava: *Capitulum ecclesie Budensis Omnibus Cristi fidelibus presentibus pariter et futuris presencium noticiam habituris Salutem in vero Salvatore*. ("Kaptol Crkve budimske svim kršćanima sadašnjim kao i budućim koji budu upoznati ovaj spis pozdrav u istinskom spasitelju.")¹

Poslije toga, slijedi formula *promulgacije*: *Cum mundi labilis condicio sit caduca et geste rei memoria propter breuem vitam hominum caligine oblivionis obfuscata nequeat in eum perdurare*. ("Budući da je stanje propadljiva svijeta nepostojano i spomen na učinjenu stvar zbog kratka ljudskog života i zagašen tamom zaborava ne može vječno trajati...")

Sljedeći strukturalni dio je formula *korobacije*, koja je u ovom dokumentu povezana sa ranijim dijelom, te sa na njega i nastavlja: *...prouida mens et sollicitudo adinuenit ut que gerunter in tempore ne stimul labantur eum eodem literarum testimonio solent solidari, proinde ad uniuersorum noticiam harum serio volu-*

Gračanica i njena okolina u srednjem vijeku

mus preuenire. ("Maran duh i briga pro našli su da se ono što se događa u vremenu, kako s njim ne bi propalo, obično utvrđuje svjedočanstvom pisma.")

U ovom dokumentu posebna je formula datuma koja sadrži datiranje po blagdanima: *predicte ferias quinta proxima post festum Sacratissimi Corporis Christi...* ("...u petak prvi poslije svetkovine presvetog tijela Kristova...") Treba napomenuti da se godina u srednjem vijeku računa po stilu obredovanja (1. januar).

Glavni sudionici dokumenta od 2. juna 1429. godine

Svaka srednjovjekovna isprava obuhvata dvije bitne stvari: pravni čin i njegovu

dokumentiranost. Prema tome, dokument od 2. juna 1429. godine posjeduje i jednu i drugu činjenicu. Pri njegovom potpisivanju sudjelovale su sljedeće osobe: Nikola iz Velike, sin Ladislavov s jedne strane, a brat bosanskog kralja Stjepana Tomaša, Radivoj de Vranduk, s druge strane. Predmet isprave je bračni ugovor, kojim *auctor* (concessor) kao zalag ženidbenog ugovora zavještava sljedeća dobra: trećinu svojih imanja Velika Pethna, "kao i svih posjeda i prihoda s posjeda koje ima unutar Kraljevstva Ugarske i Slavonije i koji postoje bilo gdje i na bilo kojem području, poslije smrti tog istog Nikole i plemenite gospode zvane Margarete, žene tog istog Nikole, sa svim koristima, plodovima, приходima i svim prinosima tih istih imanja, posjeda i prihoda s posjeda, dao,

darivao i udijelio tim istim Radivoju i ženi njegovoj Katarini i njihovim nasljednicima i svim potomcima u trajni posjed i imanje".

Zanimljivost ovog dokumenta je i u tome što se u njemu pojavljuje i poseban pravni zahtjev kojim je uslovljen *destinatarius* (osoba kojoj je namijenjen pravni čin). Naime, u dokumentu se izričito naglašava "...da sam Radivoj i gospođa Katarina, žena njegova, navedenog Nikolu i gospođu Margaretu, ženu njegovu, imaju i trebaju poštovati kao oca i majku i njih u mirnu posjedu trećine spomenutih imanja i posjeda i prihoda s posjeda sve do njihove smrti čuvati. A u slučaju da ih ne htjedne čuvati i u miru držati i ne očuva ih i to taj isti Nikola mogne očito ispravama dokazati, otada će taj isti Radivoj samim tim biti optužen za mogući povedeni i vjerolomni rat".

Glavni sudionik kaptolske isprave je *destinatarius*, inače osoba kojoj je namijenjen pravni čin, u ovom slučaju to je Radivoj de Vranduk. Iz diplomatske literature poznato je da se bez destinatora nije mogla zamisliti bilo kakva tadašnja isprava, bez njega nije bilo moguće zasnovati i ostvariti bilo kakav pravni odnos.

O velikašu Nikoli od Velike ništa se ne zna, dok o bratu bosanskog kralja Stjepana Tomaša, Radivoju de Vranduk, znamo da se radi o ličnosti koja je obilježila historiju srednjovjekovne bosanske države u XV vijeku, sve do njenog političkog sloma 1463. godine. Za nas je zanimljiv i po tome što se ovom ispravom smatra i gospodarom polovice "nekoj posjeda Solyomkew, drugim imenom zvanog Sokol i svih imanja i dohodaka sa svih posjeda unutar granica, napose bosanskog kraljevstva i Slavonije". Koliko znamo, to je zasada jedini poznati gospodar srednjovjekovnog grada Sokola i istoimenih posjeda na području današnje Gračanice.

Iz teksta ove isprave saznaje se da su se stranke u pravnom poslu obavezale "da će bez povrede držati izneseno i pojedine dijelove iznesenog". Kao garanti svega toga spominju se: zborovoda Matija, kustod Andrija, zatim učitelji Eberhard, Pavle, Kilijan, Jakov, Stjepan, Toma, Ivan i "ostale naše braće kanonika". Ni o jednom od spomenutih svjedoka nema nikakvih podataka u historijskim izvorima i literaturi.

Transkript latinske isprave o prvom pomenu srednjovjekovnog grada Sokola kod Gračanice

Codex diplomaticus Patrius (Hazai okmánytar)

A bosznici káptalan eloll Velike Miklós, és Pethna várak harmadvészét leányának Katalinnak, Tomás boszniai király testvérének Wranduki Radiwoy feleségének, hozományul bevallja, a nevezet Radiwoy podig Sólyomko vagy Zokol várának felét ipának és napának birtokába bocsátja, 1429. jun 2.

Capitulum ecclesie Budensis Omnibus Cristi fidelibus presentibus pariter et futuris presencium noticiam habituris Salutem in vero Salvatore. Cum mundi labilis condicio sit caduca et geste rei memoria propter breuem vitam hominum caligine oblivionis obfuscata nequet in ewm perdurare, pronida mens et sollicitudo adinucuit vt que geruntur in tempore ne simul labantur eum eodem literarum testimonio solent solidari, proinde ad vniuersorum noticiam harum serio volumus preuenire, Quod Nicolaus filius Ladislai de Velike ab vna, parte vero ab alia Radywoy frater Thome regis Boznensis de Wranduk coram nobis personaliter consituti, per eundem Nicolaum sponte confessum extitit et relatium io hunc modum. Quomodo ipse quandam puellam Katherina vocatam filiam videlicet suam ritu. Romane Ecclesie seu

matrimoni federa eidem Radywoy in conthoralem tradidisset et subarasset. Ideo ipse ob amorem filialis dileccionis totales Tercias partes Castrorum suorum Welike predicta ac pethna vocatorum, necnou vniuersarum possessionum et porcionum suarum possessionarium intra ambitum Regnorum Hungarie et Slaunonie vbinus aut in Quibusuis Comitatus habitatum et existencium, post mortem eiusdem Nicolai et Nobilis domine Margaretha vocate consortis eiusdem Nicolai cum omnibus eorundem Castrorum ac possessionum et porcionum possessionariarum vtilitatibus ac prouentibus et obuencionibus necnon pertinencys quibuslibet eidem Radywoy et Katherine conthorali sue eorum heredibus et posteritatibus vniuersis in perpetuum desisset, donasset et contulisset habeudas et possidendas, Item vniuersas possessiones et porcioues possessionarias ac predia Idem Nicolaos amodo deinceps quibuscunque titulis habere et acquirere posset et valeret, easdem omino eidem Radywoy post mortem ipsius Nicolai et domine Margarethe consortis sue similiter in perpetuum habendas et possidendas donasset et contulisset. Tali tamen condicione vt ipse Radywoy et domina Katherine consors eiusdem annotatum Nicolaum et dominam Margaretam consortem suam tanquam patrem et matrem venerare cosque in pacifico domynio Terciarum parcium dicatorum Castrorum ac possessionum et porcionum possessionarium vsque ad vitam eorum conseruare deberent et tenerentur. In casu autem vbi ipsos conseruare et pacifice tenere nollet et non conseruaret et hoc Idem Nicolaus eidenter documentis comprobare posset, Extunc Idem Radywoy in succubitu duelli facti potencialis ac fidefragy conuinceretur ipso facto. E conuerso autem aunotatus Radywoy medietates cuiusdam Castri Solyomkew alio nomine Zokol vocati ac vniuersarum possessionum et porcionum suarum possessionariarum intra ambitum

Regni signanter Boznensis et Slaunonie (igy) ac alias vbinis habitatum, necnon in quibusuis Comitatus existencium, memoratis Nicolao et domine Margareta consorti eiusdem Nicolai ac eorum successiuis posteritatibus in perpetuum habendas et possidendas dedisset donasset et contulisset, yumo dedit donauit et contulit coram nobis adiecto quod si a modo deinceps Idem Radywoy quascumque possessiones et porciones possessionarias sibi acquirere posset et valeret, similiter medietates earundem eidem Nicolao et domine Margarethe ac eorum successoribus dare et perpetuare deberet et teneretur, Ipsique partes mutuatim ac in domynis dicatorum Castrorum ac possessionum et porcionum possessionariarum nunc manibus eorum et mutua uicissitudine sibipsis datarum et donatarum conseruare deberent et tenerentur eorum laboribus et expensis. Ad que premissa et premissorum singula partes predictae se inuolabiliter tenere obligarunt coram nobis. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam prescutes literas nostras priuilegiales pendenti Sigillo nostro consignatas, alphabetoque interciasas ad fassiouem parcium duximus concedendas. Datum per manus honorabilis viri domini Valentini lectoris et Canonici Ecclesie nostre predictae feria quinta proxima post festum Sacratissimi Corporis Cristi. Anno eiusdem Millesimo qudringentesimo vigesimo Nono, presentibus ibidem honorabilibus viris domiuus Mathia Cantore, Andrea Custode, magistris Eberhardo, Paulo, Kyliano, Jacobo, Stephano, Thoma, Johanne eaterisque Canonicis fratribus nostris in dei ecclesia predicta Regi Jugiter famulantibus sempiterno.

Prijevod

Kaptol crkve budimske svim kršćanima sadašnjim kao i budućim koji budu upoznati ovaj spis pozdrav u istinskom Spasitelju. Budući da je stanje propadljiva svi-

jeta nepostojano i spomen na učinjenu stvar zbog kratka ljudskog života i zagušen tamom zaborava ne može vječno trajati, maran duh i briga pronašli su da se ono što se događa u vremenu kako ne bi s njim i propalo obično utvrđuje svjedočanstvom pisma. Stoga želimo uz pomoć ove listine sve obavijestiti da se Ladislavov sin Nikola od Velike s jedne strane, a brat bosanskog kralja Tome Radivoj iz Vranduka s druge strane, pred nama osobno pojavio. Taj Nikola svojevrijedno izjavi i na ovaj način bi zabilježeno, kako on neku djevojku zvanu Katarina, a svoju kćerku, po obredu Rimske crkve ili po ženidbenom savezu tome Radivoju dade za ženu i udade za nj. Stoga je on iz ljubavi prema kćerki trećinu svega svog imanja u Velikoj zvanog predicta i pethna (nepoznat naziv), kao i svih posjeda i prihoda s posjeda koje ima unutar kraljevstva Ugarske i Slavonije i koji postoje bilo gdje i na bilo kojem području, poslije smrti tog istog Nikole i plemenite gospođe zvane Margarete, žene tog istog Nikole, sa svim koristima, plodovima, приходima i svim prinosima bio dao, darovao i udijelio tim istim Radivoju i ženi njegovoj Katarini i njihovim nasljednicima i svim potomcima u trajni posjed i imanje. Isto je tako sve posjede i dohotke s posjeda i imanja taj isti Nikola odsad pa nadalje, s kojih god naslova ih mogao i uzmogao imati i steći, sve ih tom istom Radivoju poslije smrti tog istog Nikole i gospođe Margarete, žene njegove, isto tako bio dao i udijelio u trajni posjed i imanje. Ipak uz ovaj uvjet: da sam Radivoj i gospođa Katarina, žena njegova, spomenutog Nikolu i gospođu Margaretu, ženu njegovu, imaju i trebaju poštovati i njih u mirnu posjedu trećine spomenutog imanja i posjeda i prihoda s posjeda sve do njihove smrti očuvati. A u slučaju da ih ne htjedne očuvati i u miru držati i ne očuva ih i to taj isti Nikola mogne jasno ispravama dokazati, otada će

taj isti Radivoj biti optužen za mogući poveljeni vjerolomni rat. I obrnuto, rečeni Radivoj polovicu nekog posjeda Solyomkew, drugim imenom zvanog Sokol i svih imanja i dohodaka sa svojih posjeda unutar granica kraljevstva, napose bosanskog i slavenskog i drugih koje ima bilo gdje i koja postoje u bilo kojim krajevima, spomenutim Nikoli i gospođi Margareti, ženi njegovoj i njihovim nasljednim potomcima bio je dao, darovao i udijelio u trajni posjed i imanje, zapravo dade, darova i udijeli pred nama dodavši da, ako od sada pa nadalje taj isti Radivoj koje posjede ili prihode s posjeda sebi mogne i uzmogne steći, isto tako polovicu njihovu mora i dužan je dati za trajno istim Nikoli i gospođi Margareti i njihovim nasljednicima. Same ugovorne stranke uzajamno se u posjedovanju imanja i prihoda od imanja koja su sada jendi drugima svojim rukama i uzajamno dali i darovali moraju i trebaju održati svojim trudom i troškom. Rečene stranke su se obvezale pred nama da će bez povrede obdržavati naprijed izneseno i pojedine dijelove iznesenoga. Za svjedočanstvo i trajnu čvrstinu te stvari smatrali smo da treba izdati ovu listinu našu o povlasticama potvrđenu našim visećim pečatom i abecedom označenu radi uvida stranaka. Dano po poštovanog muža gospodina Valentina, profesora i kanonika naše spomenute crkve, u petak prvi poslije svetkovine presvetlog tijela Krstova, godine tisuću četiristotine dvadeset devete, u nazočnosti poštovanih muževa gospođe: zborovođe Matije, kustoda Andrije, učitelja Eberharda, Pavla, Kilijana, Jakova, Stjepana, Tome, Ivana i ostale naše braće kanonika u spomenutoj Božjoj crkvi, koji trajno služe vječnome kralju.

(Transkripcija dokumenta i prijevod sa latinskog: fra Stjepan Pavić)